

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТЕОРІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

20 – 30-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

ОНИЩЕНКО С. С.

УДК 796.011.3

ПРОЦЕС термінотворення в галузі фізичного виховання в різні історичні періоди зумовлено низкою і зовнішніх, і внутрішніх умов та чинників. Тому зрозуміти специфіку формування понять і термінів, визначити тенденції розвитку понятійно-термінологічної системи теорії фізичного виховання у 20 – 30-х роках ХХ століття неможливо без урахування соціально-історичного та педагогічного контексту.

Зауважимо, що в історико-педагогічних публікаціях певною мірою відображено передумови формування вітчизняної теорії фізичного виховання (О. Півень), історичні умови, особливості та тенденції розвитку фізичного виховання й спорту в Україні в досліджуваній період (Л. Вострокнутов, Е. Дорошенко, М. Крук, М. Лук'яненко, Л. Потапова, Ю. Тимошенко, А. Цось та ін.). Проте в узагальнювальних працях з теорії фізичного виховання (Б. Ашмарін, О. Безкопильний, Е. Вільчковський, І. Еркомайшвілі, Є. Іванченко, В. Іващенко, О. Курок, Л. Матвеев, А. Новиков, Ю. Шкрєбтій, Б. Шиян та ін.), дисертаціях, присвячених українській термінології галузі фізичної культури та спорту

(О. Боровська, Л. Карпець, М. Паночко), найбільш загальні поняття теорії фізичного виховання, спортивна термінологія розглянуто поза історичним контекстом. Лише в дисертаційній роботі І. Янків розкрито особливості історичного розвитку української спортивної термінології протягом ХХ ст. і в узагальненому вигляді показано вплив соціально-політичних чинників, освітньої політики на процес термінотворення.

Мета статті – розкрити вплив соціально-історичного й педагогічного контексту на формування системи понять і термінів вітчизняної теорії фізичного виховання 20–30-х років ХХ ст.

Перш за все, розглянемо соціально-економічні, політичні та соціокультурні умови й чинники, які зумовлювали зміну концептуальних засад педагогічної науки загалом, спрямованість, мету та завдання фізичного виховання, напрями, характер, наукових досліджень у цій галузі. Своєю чергою, це визначало вектор оновлення й розвитку понятійно-термінологічної системи, що відображала проблемне поле вітчизняної теорії фізичного виховання 20–30-х років ХХ ст.

Надзвичайно складною й тяжкою на початку 20-х років ХХ ст. в Україні була соціально-економічна ситуація. Занепад економіки, воєнні дії, мобілізації,

евакуації, епідемії зумовили значне скорочення освітньо-виховних установ, кризи сім'ї та масову дитячу безпритульність. Народний комісар освіти України Г. Гринько наводив жахливі дані, які відображали становище дітей в Україні того часу. У 1922 році, писав він, на Донбасі налічувалось 60 тисяч круглих сиріт, у Волинській губернії – 20 тисяч, у Київській – більше ніж 30 тисяч. Майже восьма частина всіх українських дітей була взагалі безпомічною, потребувала допомоги [4, с. 14].

У цих соціально-економічних умовах в Україні проводилась відповідна освітня політика та було створено особливу освітню систему, яка відрізнялась від російської та освітніх систем інших союзних республік. Її було закріплено в документі під назвою „Схема народної освіти в УСРР” (1920 р.). Система народної освіти України включала навчальні заклади двох типів: установи соціального виховання дітей до 15 років (соцвих) та професійно-технічні школи з дво-, трирічним терміном навчання (профос). До системи соцвиху, своєю чергою, входили: дошкільні заклади соціального виховання (дитячий садок, дитячий будинок, комуна, колонія) для дітей від 4 до 8 років; єдина трудова семирічна школа для дітей від 8 до 15 років: I концентр – 4 роки навчання (з 8 до 12 років), II концентр – 3 роки навчання (з 12 до 15 років).

Тодішній нарком освіти Г. Гринько вважав, що прийняття цієї схеми народної освіти було зумовлене соціально-економічною ситуацією країни, точніше необхідністю підготовки кваліфікованих робітників для відбудови народного господарства та необхідністю організації соціального захисту дітей і турботи про них через велику кількість сиріт і напівсиріт, які з'явилися в результаті революції та війни [3, с. 66].

Ще одним важливим документом, який

визначав не тільки спрямованість державної освітньої політики на охорону й соціальний захист дитинства, а й розвиток педагогічної теорії та практики, була „Декларація про соціальне виховання дітей” (1920 р.). Оскільки „сотні тисяч пролетарських дітей опинились без жодних засобів до життя”, наголошено в декларації, то лише „могутня рука нового соціального організму має силу довести до розквіту ці молоді лави борців за світле комуністичне майбутнє”, створивши нову систему соціального виховання [5, с. 9].

Отже, „Схеми народної освіти в УСРР” та „Декларація про соціальне виховання дітей”, прийняті в 1920 році, впливали не лише на освітню практику, а й визначили спрямованість розвитку вітчизняної педагогічної теорії, що відбивалось і на педагогічній термінології. У документах було зафіксовано ключову категорію – „соціальне виховання”, яка стала системоутворювальною в процесі термінотворення у 20-х роках, а також підпорядковані їй поняття – „охорона дитинства”, „дитячий будинок”, „дефективні діти”, „соціальне забезпечення дитини”, „охорона здоров'я дітей” та ін.

Незважаючи на те, що „Декларація про соціальне виховання дітей” прямо не порушувала питання фізичної культури та фізичного виховання молодого покоління, вона все ж опосередковано зумовлювала спрямованість розвитку цієї галузі. По-перше, теза про „охорону дитинства” передбачала не тільки навчання, виховання, харчування дітей, а й розваги, ігри, відпочинок, боротьбу з хворобами, тобто види діяльності, що мали відношення до фізичного виховання. По-друге, у теоретичній частині документа йшлося про відмову від старої системи виховання, яка калічила душу й тіло, і містився заклик, спираючись на педологію, розглядати дитину як особливу істоту, котра потребує спеціального ставлення до себе, відповідно до тих психофізичних особливостей дитя-

чого організму, які відрізняють дитину від дорослого. Ці теоретичні положення, безумовно, зробили певний внесок у підсилення медико-біологічної спрямованості теорії фізичного виховання 20-х років.

У 20-х роках партія і уряд приймають низку нормативних документів, які безпосередньо торкалися галузі фізичної культури і фізичного виховання та визначали спрямованість теоретичних пошуків та процесу термінотворення. Сюди можна віднести декрет ВЦВК „Про обов'язкове навчання військової справи”, виданий у 1918 році, у якому ставилось завдання використовувати фізичну культуру і спорт як засоби військової підготовки [6].

Більш ґрунтовно означені проблеми розглянуто в постанові ЦК РКП (б) від 13 липня 1925 р. „Про завдання партії в галузі фізичної культури”. Акцент зроблено на політизацію фізкультурного руху, у зв'язку з чим ставилось завдання об'єднати трудящих навколо партії і громадських організацій, сприяти зміцненню міжнародної єдності трудящих. Указувалось також, що фізична культура не може відокремлюватися в якісь незалежні організації, а повинна бути включена в загальний план діяльності державних і громадських організацій (органи народної освіти, охорони здоров'я, армія, профспілки, комсомол). Партія боялася втратити контроль над фізкультурним рухом і по суті заборонила створення незалежних спортивних організацій, які потенційно могли б діяти під впливом „буржуазного спорту”. Про це прямо заявляв один із організаторів системи охорони здоров'я СРСР М. Семашко, який наголошував, що фізкультура, як того вимагає постанова партії, не повинна відокремлюватися в організаційному відношенні в якісь самостійні спортивно-гімнастичні об'єднання, що неминуче призведе до відриву від основної політико-просвіти-

тельської роботи, до відриву мас, що займаються фізичною культурою, від основних громадських організацій [16, с. 6].

У документі зафіксовано групу термінів щодо завдань фізкультурного руху: „фізичне виховання трудящих”, „оздоровлення”, „культурно-господарська підготовка” (частина культурно-просвітницької роботи та підвищення продуктивності праці), „військова підготовка”, „морально-вольове виховання”. Друга група термінів, зафіксованих у постанові, стосувалась засобів фізичної культури і фізичного виховання: „фізичні вправи”, „особиста і суспільна гігієна”, „сили природи”, „правильний режим праці та відпочинку”. У документі також було детально визначено принципи організації фізкультурного руху.

У 20-х роках під впливом державної політики в Україні починає формуватися гігієнічний (медико-біологічний) напрям розвитку теорії фізичного виховання. У 1924 році було прийнято постанову ВУЦВК і РНК УСРР „Про державну організацію охорони здоров'я дітей і про права й обов'язки лікаря охорони здоров'я дітей”. Документ передбачав створення в системі органів охорони здоров'я нових структурних підрозділів, які б займались охороною здоров'я дітей, та введення посади лікаря охорони здоров'я дітей. Важливим засобом зміцнення здоров'я дітей розглядалась фізична культура [14].

Прибічниками гігієнічного спрямування фізичної культури та фізичного виховання були, перш за все, шкільні педагоги та лікарі, які робили акцент на оздоровчій спрямованості радянської системи фізичного виховання й рекомендували молоді займатися тільки легкими вправами гігієнічної або коригувальної гімнастики, зарядкою, прогулянками та простими рухливими іграми. Спортивні тренування та змагання з високими фізичними навантаженнями, на їхню думку, є неприпустимими, оскільки здоров'я

робітників та їхніх дітей обтяжене важкою спадковістю через тривалу й виснажливу експлуатацію минулих поколінь.

Слушними, на наш погляд, є узагальнення щодо напрямів фізичної культури й фізичного виховання в Україні у 20-х роках ХХ століття, зроблені М. Саїнчуком. Дослідник дійшов висновку, що в цей період сформувався три напрями, або концепти, фізичної культури та спорту, які підтримували три різні групи – учителі, учені та політики, а саме:

1. „Концепт пролетарської культури” (підтримували фізкультурні працівники, прибічники пролеткульту) – фізична культура та спорт використовуються для ідейного впливу та підвищення продуктивності робочої сили.

2. „Концепт гігієни” – фізична культура та спорт розглядалися як життєво важлива частина освіти й охорони здоров'я, а окремі види спорту, зокрема бокс, футбол, гімнастика і важка атлетика, відхилялись як такі, що сприяють травмам і не вигідні для здоров'я.

3. „Концепт спартацизму” – неспеціалізоване і непрофесійне практикування спорту вищих досягнень та змагального спорту [15, с. 82].

Як бачимо, у державних і партійних документах першої половини 20-х років ХХ ст. було визначено ключові слова й словосполучення, які відбивались на спрямованості теоретичних пошуків у галузі фізичної культури й фізичного виховання та характері термінотворення. Державна політика щодо освіти й фізичної культури сприяла переважно поширенню перших двох напрямів у розвитку галузі, оскільки фізична культура та фізичне виховання розглядалися, з одного боку, як засіб ідейного згуртування молоді та підготовки до виробничої праці, з іншого, – як засіб оздоровлення трудящих мас, охорони здоров'я молодого покоління.

Щодо третього напрямку зауважимо, що на початку 20-х років розгорнулася боротьба проти буржуазного „спортсменства”, проти орієнтації молоді на те, щоб стати атлетами й рекордсменами. Уважалось, що фізична культура повинна бути пов'язана зі зміною умов побуту населення, стати масовим рухом „за здоров'ям та силою для праці й боротьби”. Держава й партія не відкидали спортивні змагання, розглядаючи їх як спосіб залучення трудящих мас до фізкультури, проте не ставили завдання розвивати спорт вищих досягнень.

Однак представники спортивної громадськості намагались розвивати змагальний спорт та спорт вищих досягнень. Так, Петроградському та Всеукраїнському олімпійським комітетам у 1922 році лікарсько-педагогічна комісія Всеросійської наради з фізичної культури доручила опрацювати питання про відзначення спортсменів спеціальним знаком „Нормальний атлет”. Для цього пропонувалось установити норми сили, швидкості, витривалості, які повинна показати фізично розвинена й цілковито здорова людина. Якщо громадянин виконує встановлені норми протягом року, то він отримує бронзовий знак, якщо протягом чотирьох років поспіль – срібний знак, а ще через чотири роки (за умови виконання встановлених норм) – золотий. Пропонувались зобов'язати кожного громадянина України отримати цей знак [8, с. 5].

Важливим соціокультурним чинником, який певною мірою вплинув на розвиток фізичної культури та фізичного виховання у 20 – 30-х роках ХХ ст. і відповідно на термінологічний апарат цієї галузі, була політика коренізації, оголошена у квітні 1923 року XII з'їздом РКП (б) офіційним курсом партії в національному питанні. В Україні ця політика набула форми українізації, яку було прийнято в цьому ж році VII конференцією КП(б)У. Українізація передбачала: залучення керівних кадрів із

представників корінної національності; упровадження в роботу партійного, радянського й господарського апаратів української мови; розширення мережі шкіл та інших навчальних закладів з навчанням українською мовою; розвиток національної культури [7, с. 338–339].

Українізація освіти позначилась на розвитку української наукової термінології. Активну термінологічну роботу проводили Всеукраїнська академія наук, Інститут української наукової мови та окремі термінологи (Ф. Калинович, О. Курило, С. Паночіні, О. Яната та ін.), результатом якої в період з 1921 по 1932 рік стали 34 термінологічні словники та словникові проекти з різних галузей знань. Роботу з упровадження вироблених термінів координував Народний комісаріат освіти [1, с. 10]. Процес термінотворення в контексті політики українізації відбивався на розвитку педагогічної термінології та термінології фізичної культури й фізичного виховання.

Констатуємо, що у 20-х роках ХХ ст. в Україні в надзвичайно складних соціально-економічних умовах, у ситуації соціальної кризи і кризи сім'ї, поширення негативних явищ у дитячому середовищі, орієнтації державної освітньої політики на охорону дитинства й соціальний захист дитячого населення відбувалось становлення вітчизняної теорії і практики фізичної культури та фізичного виховання. Соціально-історичний контекст зумовив появу щонайменше трьох напрямів у розвитку цієї галузі – виробничого, гігієнічного й спортивного, які визначали спрямованість теоретичних досліджень з фізичної культури та фізичного виховання, сприяли оновленню понять та термінів.

Наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. у радянському суспільстві утверджується тоталітарна система, спостерігаються кардинальні зміни в економіці, суспільному, культурному житті, державній освітній політиці, політиці в галузі фізичної культури

та спорту. Згортання нової економічної політики, централізація, створення командної економіки, примусова колективізація призвели до зміцнення абсолютної влади Сталіна і впровадження тоталітарного політичного режиму. Національною трагедією України став голодомор 1932 – 1933 років, який, окрім колосальних людських втрат, знищив старе українське село з його народними традиціями, завдав нищівної шкоди українському національному життю й національній культурі.

З початку 30-х років розгорнулась боротьба проти „буржуазного націоналізму”, у якому звинувачували кращих представників української інтелігенції. Листопадовий пленум ЦК КП(б)У 1933 року дав старт контрукраїнізації й започаткував політику „інтернаціоналізму”, яка була спрямована на зросійщення народів, що входили до складу СРСР. Ставилось завдання розчистити „ділянки теоретичного фронту” від націоналістичних ідей. Реалізація поставленого завдання була пов'язана з політичними переслідуваннями, дискредитацією діячів культури й освіти, яких звинувачували у шкідництві, націоналізмі й ворожому ставленні до радянської влади [2, с. 311].

У цих умовах у 20-х – на початку 30-х років змінюється державна освітня політика, політика в галузі фізичного виховання та спорту. У 1929 році прийнято постанову ЦК ВКП (б) „Про фізкультурний рух”, яка змінювала організаційні основи і зміст фізкультурної роботи. Перш за все, у документі вказувалось на організаційні недоліки галузі, які позначались термінами „слабкий охват”, „рекордсменський уклін”, „відомчий різнобій”, „паралелізм”, і містився заклик внести більше організованості й плановості, максимально розширити масштаб фізкультурної роботи, забезпечивши залучення до фізкультурного руху робітничих мас, підсилити фізкультурну роботу на селі. Для цього пропонувалось підсилити

централізоване керівництво, спираючись на „широку робітничу громадськість” [12, с. 9 – 10]. З цією метою президія ЦВК СРСР було доручено створити всесоюзну раду фізичної культури з функціями керівного державного органу та визнавалось доцільним організувати всесоюзне добровільне товариство фізкультури.

Виконуючи партійну постанову, президія ЦВК СРСР прийняла свою постанову під назвою „Про заснування всесоюзної ради фізичної культури” від 3 квітня 1930 р., у якій докладно визначались завдання фізкультурної роботи в період реконструкції народного господарства. По-перше, визнаючи її велике значення в галузі соціальної гігієни і еugenіки, пропонувалось широко використовувати її в системі охорони здоров'я. По-друге, фізичну культуру необхідно було використовувати як масовий чинник підвищення продуктивності праці й боротьби з „професійними шкідливостями” виробництва. По-третє, зобов'язувалось максимально використовувати можливості фізичної культури для укріплення обороноздатності країни й військової підготовки трудящих. Загалом фізична культура повинна бути цілком і повністю поставлена „на службу класовим інтересам трудящих мас” і сприяти вихованню нової людини – „активного будівника й борця за соціалізм” [13, с. 11 – 12].

Згідно з постановою для забезпечення плановості й здійснення державного керівництва і контролю над роботою з фізичної культури при ЦВК СРСР створено Всесоюзну раду фізичної культури, а при Всеукраїнському ЦВК – Всеукраїнську раду фізичної культури і відповідно було реорганізовано місцеві Ради фізичної культури в державні органи.

У школах були введені нові програми, фізичне виховання стало обов'язковим для студентів, у зв'язку з чим в інститутах та університетах створювались кафедри фізич-

ного виховання, а замість колишніх гуртків на підприємствах, установах і школах – колективи фізичної культури. Для вирішення проблеми підготовки кадрів у 1930 році в Харкові утворено Державний інститут фізичної культури України, відкрито технікуми фізичної культури та організовано Науково-дослідний інститут фізичної культури з філіалами в Києві та Одесі [17, с. 188].

Як бачимо, наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. в умовах реконструкції народного господарства, утвердження тоталітарної політичної системи відбулися суттєві зміни в організації фізичної культури й фізичного виховання. Було створено централізовану систему державного управління цієї галуззю, яка по суті виключала ініціативу спортивної громадськості, введено обов'язкове фізичне виховання молодого покоління, визначено ідейно-політичну спрямованість фізичної культури як засобу формування нової людини – будівника й борця за соціалізм. Виокремилось кілька напрямів фізкультурної роботи (виробничий, гігієнічно-оздоровчий, військовий), організовано наукове вивчення проблем фізичної культури й фізичного виховання. Сформовані у 20-ті роки теоретичні концепти фізичного виховання не відкидались, проте акцент було зроблено на використанні фізичної культури як засобу виховання дітей та молоді й чинника підвищення продуктивності праці робітників і військової підготовки населення. Це сприяло активізації наукових розвідок, розвитку теорії фізичного виховання й визначало направленість термінотворення.

Підсилення уваги до виховного потенціалу фізичної культури на початку 30-х років зумовлено педагогічним контекстом і, перш за все, кардинальною зміною освітньої політики. Було ліквідовано розбіжності в освіті, що існували в республіках, і створено

уніфіковану єдину освітню систему СРСР. Постанови ЦК ВКП (б) „Про початкову й середню школу” від 5 вересня 1931 року та „Про навчальні програми і режим у початковій і середній школі” від 25 серпня 1932 року перетворювали загальноосвітню школу на режимний заклад, сприяли політизації та ідеологізації виховання, підсиленню тенденцій авторитаризму в педагогічній теорії та практиці [див.: 9, с. 157; 11, с. 164].

Зміна педагогічного контексту виявилась також у теоретико-методологічних трансформаціях. У липні 1936 року прийнято постанову ЦК ВКП (б) „Про педологічні перекручення у системі наркомосів”, яка призвела до знищення методологічного плюралізму в педагогіці. Педологія оголошувалась псевдонаукою, а закон про фаталістичну зумовленість долі дітей біологічними й соціальними чинниками, „впливом спадковості й якогось зміненого середовища” названо антимарксистським [10, с. 174 – 175]. Радянська педагогіка відмовилась від ідей новітньої зарубіжної педагогічної думки й почала базуватись виключно на марксистсько-ленінській методології. Фізичне виховання стало розглядатись як елемент системи комуністичного виховання молодого покоління. У навчальних закладах, які підлягали повному партійному й державному контролю, установлювався суворий внутрішній режим і жорстка дисципліна, навчально-виховний процес здійснювався на засадах авторитарності й був гранично політизований й ідеологізований. Зміни в теорії та освітній практиці зумовили суттєві зміни і в педагогічній термінології.

Отже, процес термінотворення в галузі фізичної культури й фізичного виховання в досліджуваний період значною мірою зумовлювався соціально-історичним і педагогічним контекстом. У 20-х роках у

складних соціально-економічних і політичних умовах освітня система орієнтувалась на соціальний захист дітей, а фізична культура розглядалась, перш за все, як засіб оздоровлення населення. Теорія фізичного виховання зазнавала відчутного впливу з боку суміжних дисциплін. Це позначилось на термінології фізичної культури й фізичного виховання, яка значно розширювалась і оновлювалась. У 30-х роках в умовах установлення тоталітарного режиму, згорання політики українізації, ліквідації методологічного плюралізму, політизації й ідеологізації освіти та фізичної культури спостерігаються значні термінологічні зміни в теорії фізичного виховання, які відображали її орієнтацію на марксистсько-ленінську теорію, принципи й завдання системи комуністичного виховання.

Література

- 1. Авраменко В. І.** Розвиток навчальної термінологічної лексики у процесі розбудови української системи освіти (кінець XIX – початок 1930-х рр. XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / В. І. Авраменко. – К., 2003. – 20 с.
- 2. Артемова Л. В.** Історія педагогіки України : підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006, 424 с.
- 3. Гринько Г.** До схеми народної освіти в У.С.Р.Р. / Г. Гринько // Вісн. НКО У.С.Р.Р. – 1920. – № 1. – С. 66.
- 4. Гринько Г.** Социальное воспитание детей / Г. Гринько // Путь просвещения. – 1922. – № 1. – С. 1–53.
- 5. Декларація Наркомосвіти У.С.Р.Р. про соціальне виховання дітей** // Вісн. Наркомісаріату освіти У.С.Р.Р. – 1920. – № 1. – С. 9–11.

6. Декрет ВЦИК об обязательном обучении военному искусству, принятый 22 апреля 1918 г. // Декреты Советской власти. – М. : Госизд-во полит. лит., 1959. – Т. II. – С. 151.

7. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К. : Знання, 2006. – 450 с.

8. Нормальный атлет // Вестн. физ. культуры. – 1922. – № 1. – С. 5.

9. О начальной и средней школе. Постановление ЦК ВКП (б). 25 августа 1931 года // Нар. образование в СССР. – М. : Педагогика, 1974. – С. 157.

10. О педологических извращениях в системе наркомпросов. Постановление ЦК ВКП(б), 5 июля 1936 года // Нар. образование в СССР : сб. док. 1917 – 1973. – М., 1974. – С. 174 – 175.

11. Об учебных программах и режиме в начальной и средней школе. Постановление ЦК ВКП (б), 25 августа 1932 года // Нар. образование в СССР : сб. док. 1917 – 1973. – М., 1974. – С. 164 – 166.

12. Постановление ЦК ВКП (б) от 16 октября 1929 г. // Физкультурное движение в СССР : сб. док., ст. и др. материалов. – Харьков, 1940. – С. 9 – 10.

13. Постановление президиума ЦИК Союза ССР // Физкультурное движение в СССР : сб. док., ст. и др. материалов. – Харьков, 1940. – С. 11 – 13.

14. Про державну організацію охорони здоров'я дітей і про права й обов'язки лікаря охорони здоров'я дітей // Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 4-е вид. (офіц.) Нар. Комісаріату Юстиції. – Х. : Друкарня УВО ім. М. Фрунзе, 1924. – 1052 с.

15. Саїнчук М. Парадокси феномену та колізії легітимізації терміна „фізична

культура” / М. Саїнчук // Теорія і методика фіз. виховання та спорту. – 2017. – № 2. – С. 76 – 85.

16. Семашко Н. А. Десять лет советской физкультуры / Н. А. Семашко // Теория и практика физ. культуры. – 1927. – № 5. – С. 5 – 9.

17. Степанюк С. І. Методичний посібник для вивчення дисципліни „Історія фізичної культури” за блочно-модульною системою : для студ. денної та заочної форми навчання ф-ту фіз. виховання та спорту / С. І. Степанюк, О. О. Гречанюк, І. В. Маляренко. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – 236 с.

References

1. Avramenko, V. I. (2003). Rozvytok navchalnoyi terminologichnoyi leksyky u procesi rozbudovy ukrayinskoyi systemy osvity (kinecz XIX – pochatok 1930-x rr. XX stolittya) [Development of educational terminology in the process of foundation of the Ukrainian educational system (the end of the XIX century –beginning of the 1930's)]. – Kyiv [in Ukrainian].

2. Artemova, L. V. (2006). Istoriya pedagogiky Ukrayiny [History of pedagogy]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

3. Grynko, G. (1920). Do sxemy narodnoyi osvity v U.S.R.R. [To the scheme of public education in U.S.R.R.]. *Visnyk NKO U.S.R.R.*, 1, 66 [in Ukrainian].

4. Grinko, G. (1922). Socialnoe vospitanie detej [Social upbringing of children]. *Put prosveshcheniya*, 1, 1-53 [in Ukrainian].

5. Deklaraciya Narkomosvity U.S.R.R. pro sociyalne vuxovannya ditej (1920) [Declaration of the People's Commissariat for Education of the U.S.R.R. about social upbringing of

children]. *Visnyk Narodnogo komisariatu osvity U.S.R.R.*, 1, 9-11 [in Ukrainian].

6. Dekret VCIK ob obyazatelnom obuchenii voennomu iskusstvu prinyatyj 22 aprelya 1918 g. (1959) [Decree of the All-Russian Central Executive Committee on compulsory education for military art, adopted on April 22, 1918]. *Dekrety Sovetskoj vlasti*. Tom II. Moscow : Gosizdat-stvo [in Russian].

7. Lyubar, O. O., Stelmaxovych, M. G., Fedorenko, D. T. (2006). *Istoriya ukrayinskoyi shkoly i pedagogiky* [History of the Ukrainian school and pedagogy]. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].

8. Normalnij atlet (1922) [Normal athlete]. *Vestnik fizicheskoy kultury*, 1, 5 [in Ukrainian].

9. O nachalnoj i srednej shkole. Postanovlenie CK VKP (b). 25 avgusta 1931 goda (1974) [About primary and secondary school. Resolution of the Central Committee of the CPSU (b). August 25, 1931]. *Narodnoe obrazovanie v SSSR*. Moscow: Pedagogika [in Russian].

10. O pedologicheskikh izvrashcheniyah v sisteme narkomprosov. Postanovlenie CK VKP(b), 5 iyulya 1936 goda (1974) [About pedagogical distortions in the system of narkompros. Resolution of the Central Committee of the CPSU (b), July 5, 1936]. *Narodnoe obrazovanie v SSSR*. Moscow: Pedagogika [in Russian].

11. Ob uchebnyh programmah i rezhime v nachalnoj i srednej shkole. Postanovlenie CK VKP (b), 25 avgusta 1932 goda (1974) [On the curriculum and regime in primary and secondary school. Resolution of the Central Committee of the CPSU (b), August 25, 1932]. *Narodnoe obrazovanie v SSSR*. Moscow: Pedagogika [in Russian].

12. Postanovlenie CK VKP (b) ot 16 oktyabrya 1929 g. (1940) [Resolution of the

Central Committee of the CPSU (b) of October 16, 1929]. *Fizkulturnoe dvizhenie v SSSR*. Sbornik dokumentov, statej i dr. materialov. Harkov [in Ukrainian].

13. Postanovlenie prezidiuma CIK Soyuza SSR (1940) [Resolution of the Presidium of the CEC of the USSR]. *Fizkulturnoe dvizhenie v SSSR*. Sbornik dokumentov, statej i dr. materialov. Harkov [in Ukrainian].

14. Pro derzhavnu organizaciyu oxorony zdorovya ditej i pro prava j obov'yazky likarya oxorony zdorovya ditej (1924) [On the state organization of children's health care and about the rights and responsibilities of a doctor for the health care of children]. *Zbirnyk uzakonen ta rozporyadzhen robitnycho-selyanskogo uryadu Ukrayiny*. Xarkiv: Drukarnya UVO im. M. Frunze [in Ukrainian].

15. Sayinchuk, M. (2017). Paradoksy fenomenu ta koliziyi legityimizaciyi terminu «fizychna kultura» [The paradoxes of the phenomenon and the collision of the legitimisation of the term "physical culture"]. *Teoriya i metodyka fizychnogo vyxovannya ta sportu*, 2, 76-85 [in Ukrainian].

16. Semashko, N. A. (1927). *Desyat let sovetskoj fizkultury* [Ten years of Soviet physical education]. *Teoriya i praktika fizicheskoy kultury*, 5, 5-9 [in Ukrainian].

17. Stepanyuk, S. I., Grechanyuk, O. O., Malyarenko, I. V. (2006). *Metodychny j posibnyk dlya vyvchennya dyscy`pliny "Istoriya fizychnoyi kultury" za blochno-modulnoyu systemoyu* [Methodical manual for studying the course "History of Physical Culture" using block module system]. Xerson: Vydavnyctvo XDU [in Ukrainian].

* * *

Онищенко С. С. Соціально-історичний та педагогічний контекст формування понятійно-термінологічної системи вітчизняної теорії фізичного виховання 20–30-х років ХХ століття

У статті розглянуто вплив соціально історичного і педагогічного контексту на формування понятійно-термінологічної системи вітчизняної теорії фізичного виховання у 20 – 30-х роках ХХ століття. Показано, що у 20-х роках у складних соціально-економічних і політичних умовах система соціального виховання, яку було створено в Україні, спрямовувалась на соціальний захист дітей, а фізична культура й фізичне виховання орієнтувалися переважно на оздоровлення населення, підготовку дітей та молоді до продуктивної праці та службі в армії. На розвиток теорії фізичного виховання великий вплив здійснювали медико-біологічні дисципліни, педологія та рефлексологія. Це відбилося на термінології фізичної культури й фізичного виховання, її оновленні й розширенні.

У 30-х роках у країні відбуваються кардинальні соціально-економічні та політичні зміни (реконструкція народного господарства, колективізація, установлення тоталітарного політичного режиму, згорання політики українізації), змінюються освітня політика і педагогічний контекст (політизація та ідеологізація освіти та фізичної культури, ліквідація методологічного плюралізму). Це зумовило значні термінологічні зміни в теорії фізичного виховання 30-х років, понятійно-термінологічна система якої стала спиратися виключно на марксистсько-ленінську теорію, принципи та завдання системи комуністичного виховання.

Ключові слова: понятійно-термінологічна система, фізична культура, теорія фізичного виховання, соціально-історичний контекст, педагогічний контекст.

Онищенко С. С. Социально-исторический и педагогический контекст формирования понятийно-терминологической системы отечественной теории физического воспитания 20 – 30-х годов ХХ века

В статье рассмотрено влияние социально исторического и педагогического контекста на формирование понятийно-терминологической системы отечественной теории физического воспитания в 20 – 30-х годах ХХ столетия. Показано, что в 20-х годах в сложных социально-экономических и политических условиях созданная в Украине система социального воспитания была направлена на социальную защиту детей, а физическая культура ориентировалась на оздоровление населения, подготовку детей и молодежи к труду и службе в армии. На развитие теории физического воспитания большое влияние оказывали медико-биологические дисциплины. Это отразилось на терминологии физической культуры и физического воспитания, ее обновлении и расширении.

В 30-х годах происходят кардинальные социально-экономические и политические изменения (реконструкция народного хозяйства, установление тоталитарного режима, сворачивание политики украинизации), меняются образовательная политика и педагогический контекст (политизация и идеологизация образования и физической культуры, ликвидация методологического плюрализма). Это обусловило значительные терминологические изменения в теории физического воспитания, понятийно-терминологическая система которой стала опираться только на марксистско-ленинскую

теорию, принципы и задачи системы коммунистического воспитания.

Ключевые слова: понятийно-терминологическая система, физическая культура, теория физического воспитания, социально-исторический контекст, педагогический контекст.

Onishchenko S. S. The Socio-historical and Pedagogical Context of the Formation of the Conceptual and Terminological System of the Domestic Theory of Physical Education in the 1920s – 1930s.

The article considers the influence of the socio-historical and pedagogical context on the formation of the conceptual and terminological system of domestic theory of physical education in the 1920s – 1930s. It is shown that in the 1920s, in difficult socio-economic and political conditions, social education system created in Ukraine was aimed at social protection of children, and physical education was focused on health improvement of the population, preparing children and youth for work and military service. The development of the theory of physical education was greatly influenced by biomedical disciplines. This was reflected in the terminology of physical education, its renewal and expansion. In the 1930s, the fundamental socio-economic and political changes took place (the reconstruction of national economy, the establishment of a totalitarian regime, closing up the policy of Ukrainization), the educational policy and the pedagogical context were altered (the politicization and ideologization of education and physical education in particular, the elimination of methodological pluralism). This led to significant terminological changes in the theory of physical education, the conceptual and

terminological system of which began to rely solely on the theory Marxism-Leninism, principles and tasks of the communism education system.

Key words: the conceptual and terminological system, physical education, the theory of education, the socio-historical context, the pedagogical context.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2018 р.

Прийнято до друку 23.11.2018 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.